

ПОЛОНИНСЬКИЙ МОНАСТИР (історико-лінгвістичний нарис)

Степан Перепелиця. Полонинський монастир (історико-лінгвістичний нарис).

У науковій літературі знаходимо різноманітні варіанти локалізації таємничого Полонинського монастиря XIII ст., який згадується в Галицько-Волинському літописі. У статті запропоновано нову версію і зроблено спробу її обґрунтувати. На думку автора, ця чернеча обитель знаходилася на легендарній Анниній горі, що поблизу Вашківців, і могла бути найдавнішим осередком книгописання на Буковині.

Ключові слова: Буковина, Аннина гора, полонина, монастир, Євангеліє, рукописи.

Степан Перепелиця. Полонинский монастырь (историко-лингвистический очерк).

В научной литературе находим различные варианты локализации таинственного Полонинского монастыря XIII в., который упоминается в Галицко-Волынской летописи. В статье предложена новая версия и сделана попытка ее обосновать. По мнению автора, эта монашеская обитель находилась на легендарной Аннинной горе, вблизи Вашковцов, и могла быть древнейшим очагом книгописания на Буковине.

Ключевые слова: Буковина, Аннина гора, полонина, монастырь, Евангелие, рукописи.

Stepan Perepelytsia. Polonyna Monastery (Historical and Linguistic essay).

One can find in the scientific literature different variations of the location of Polonyna Monastery of the XIII century which is mentioned in the Galicia-Volyn chronicle. The article suggests a new version and an attempt to give grounds for it. The author believes, the monastery cloister was on legendary Ann's Hill nearby Vashkivtsi and might be the most ancient centre of book writing in Bukovyna.

Key words: Bukovyna, Ann' Hill, polonyna (mountain valley), monastery, Gospel, manuscripts.

Коли говорять про давню писемність Буковини, то, як правило, пов'язують її з часом входження краю до складу Молдавського князівства. Відповідно, найстаршими вважаються серед світських пам'яток грамоти князівських канцелярій (найдавніша – від 1388 р.), а з ім'ям Григорія Цамблака пов'язують перші твори церковно-релігійного змісту (1401–1402 рр.). До цього, як писав на поч. XX ст. болгарський учений С. Романський, тут, мовляв, не було умов для самостійної книжної діяльності, бо володарі ще не зміцніли, щоб опікуватися культурним життям, та не було монастирів – цих центрів середньовічної писемності. Їх організували болгарські прибульці-монахи в другій пол. XIV ст., а піонерами книжної справи на цих землях стали болгарські світські й духовні біженці після падіння Другого Болгарського царства у 1393 р. [36, с. 25–26]. „Для багатьох румунських дослідників, як слушно зауважив з приводу наведеного висловлювання відомий російський славіст С. Бернштейн, погляд цей був досить прийнятний, так як він підкреслював, що слов'янська культура в Румунію була привнесена ззовні і не мала внутрішнього коріння для свого розвитку. Охоче її підтримували й болгарські вчені, так як, згідно з цим поглядом, вся слов'янська писемність у румунів є болгарською, першими її організаторами в них були болгарари” [2, с. 52].

Але історія Буковини, і її писемності зокрема, починається не з постання Молдавського господарства в середині XIV ст. Адже ще задовго до цього Буковина була складовою Київської, а потім Галицько-Волинської держав. На час належності до складу останньої припадає розквіт буковинського краю. Цьому сприяло загальне піднесення Галицько-Волинського князівства, в т. ч. і його культурного життя. У містах Володимирі-Волинському, Перемишлі, Галичі, Холмі та ін. вже у XIII ст. сформувалася виразна галицько-волинська книгописна школа, яку репрезентують численні писемні пам'ятки [49; 24]. Буковина не могла залишатися осторонь цього активного літературного процесу вже хоча б з огляду на те, що в краї була ціла мережа християнських осередків. Свідченням тому – виявлені археологами печерні монастирські комплекси XI–XIII ст. поблизу Комарова, Галиці та Василева, монастир на Ленковецькому городищі, печерні каплиці у Бабині, Хрещатику, чернеча печера в ур. Мартинівка біля с. Вікно та ін. [5, с. 201–208; 34, с. 168; 35, с. 108–111]. Розкопано також рештки дерев'яних церков тієї ж доби поблизу с. Вікно та в Василеві [44, с. 138–148; 5, с. 91, 121–122; 34, с. 174–182]. Християнські дерев'яні храми, очевидно, знаходилися і в інших місцевостях регіону. Про це свідчать часті знахідки керамічних полив'яних плиток на окремих поселеннях [32, с. 20]. Відомими є і пам'ятки кам'яної архітектури. Так, у середині XII ст. було зведено великий тринефний

білокам'яний храм у Василеві [23; 43; 33], а за правління Данила Галицького – змуровано кам'яну церкву у Хотині [46, с. 216, 217].

Зрозуміло, що така кількість релігійних осередків потребувала чималого числа богослужбових книжок, а ті коштували дуже дорого. Відомо, наприклад, що Володимир Васильович Волинський (друга пол. XIII ст.) пожертвував у церкву св. Георгія невелику книгу - молитовник з 80 арк. у вісімку, яку купив за 8 гривень кун, в той же час він придбав ціле село за 50 гривень кун [14, с. 286]. Зважаючи на це, можна з певністю говорити про необхідність, а, відповідно, й практику переписування книжок місцевими ченцями, тобто про самостійну книжну діяльність у краї.

Певні натяки на це знаходимо навіть у вчених, які загалом скептично ставилися до можливості існування буковинської писемності в домолдавський період. Той же С. Романський, всупереч своєму твердженню, про яке йшлося вище, говорить, що ще в XIV ст. у Молдавії все-таки була поширена церковна писемність слов'янською мовою, але ці пам'ятки не збереглися тому, що вони були з а м і н е н і новими, привезеними біженцями з Болгарії [36, с. 25]. Подібну думку знаходимо й у О. Яцимирського, який писав: „Невелика кількість старих руських рукописів, також до XV ст., потрапила до румунів або випадково, або була переписана де-небудь у Буковині, Галичині, Угорщині” [54, с. LVIII].

Крім цих загальних зауважень, маємо і прямі вказівки на конкретні твори буковинського походження кін. XIII – XIV ст. Вони містяться у працях як українських дослідників: А. Кримського [20; 21], Ю. Шевельова [52], Я. Запаса [10], В. Любащенко [24], так і російських – О. Соболевського [40; 41], П. Владимірова [4], М. Дурново [9], Н. Смокіної [38] і ін. До буковинської спадщини відносять: 1) П у т н е н с ь к е Євангеліє кін. XIII – поч. XIV ст. монастиря в Путні (Румунія) № 506/II [4, с. 16; 9, с. 68; 10, с. 254; 20, с. 53, 71, 77, 204а, 206ε; 21, с. 97; 38, с. 71, 75, 78; 41, с. 16; 52, с. 296]; 2) Є в с е в і є в е Євангеліє 1283 р. Російської державної бібліотеки в Москві № М.3168 [40, с. 11; 20, с. 69, 77; 21, с. 97]; 3) Євангеліє апракос короткий „В е р к о в и ч а” кін. XIII ст. Російської національної бібліотеки в Петербурзі – Ф. н. І. 99 [20, с. 71, 210δ, 231, 393, 410, 425, 466; 21, с. 97]; 4) Є в а н г е л і є XIII ст. Софійської Народної бібліотеки ім. Кирила і Мефодія № 199 [40, с. 11; 20, 53, 69, 206γ, 208δ, 210δ; 21, с. 97]; Є в а н г е л і є тетр. другої пол. XIV ст. Російської державної бібліотеки в Москві – ОИДР 31 [24, Вип. 5, с. 109]. За палеографічними ознаками й мовними особливостями до цих пам'яток близькі ще два кодекси з колекції рукописів Румунської Академії в Бухаресті: Є в а н г е л і є апракос XIII ст. № 4 [55, с. 88–91] і А п о с т о л апракос XIII ст. № 20 [55, с. 119–122].

Безперечно, це далеко неповний реєстр релігійних текстів буковинського родоводу. Локалізація місця створення багатьох пам'яток ще не встановлена. Серед них є чимало таких, які в науці покривають загальною назвою „південногалицькі”. Генетична ж близькість буковинських кодексів із рукописною продукцією галицької писемної школи утруднює виокремлення серед них буковинської групи пам'яток. Крім того, значна частина рукописів у різний час була втрачена або ж свідомо знищена, про що маємо документальні свідчення, зокрема, у працях румунського церковного діяча Мельхиседека [61, с. 6–8], російського вченого О. Яцимирського [55, с. 224–225].

Але навіть ці, як вважаємо, лише незначні залишки тієї давньої спадщини, актуалізують проблему визначення місця створення цих пам'яток – певного осередку книгописання. На жаль, давні писемні джерела не донесли до нас про це прямих згадок. Таким осередком, звичайно ж, був якийсь місцевий центр релігійного життя. Але який і де?

Згадані вище печерні монастирі, ці скромні обителі ченців-анакоретів, навряд чи могли слугувати цій непростій справі. Більш вірогідним виглядає, що такий центр міг бути у в літописному Василеві. Це було велике портове місто із замком-дитинцем, феодальним замком, торговельно-ремісничим посадом. Василів був і значним церковно-релігійним центром, адже в місті знаходилися церкви і великий храм, який, на думку С. Пивоварова, міг бути єпископським собором [32, с. 20]. Однак, розквіт міста був зупинений золотоординською навалою. „Як тільки під час монголо-татарського нашествия торгівля по Дністру упала, – пише Б. Тимошук, – місто занепало, перетворившись у звичайне феодальне село” [45, с. 135]. А оскільки найдавніші буковинські пам'ятки (принаймні ті, що збереглися) датуються кінцем XIII – XIV ст., то дуже сумнівно, що в час занепаду міста тут могла спостерігатися активна книгописна діяльність.

Гадаємо, є підстави зробити припущення, що таким осередком книгописання на Буковині міг бути таємничий Полонинський монастир, місцезнаходження якого не встановлено й досі. Ця чернеча обитель згадується в Галицько-Волинському літописі у зв'язку з пострігом у 1254 р. литовського

князя Войшелка: „ёае Воёеёёёу. ао Ааёёа. ё Ааіёёоаё. ё#çç ё Ваёёёёоаё. хоð# ìð"òè ìéñéè ÷éú... ìодоú ёае а Іоёіоіёі. ёо Аðёаодоёаё а іаіаñoòу” [13, с. 859]. Тут він провів три роки чернечого життя. Оскільки повідомлення літопису не містить конкретної вказівки на місце розташування монастиря, то з приводу його локалізації виникло багато дослідницьких думок. Так, давні спроби географічно локалізувати монастир були пов’язані з пошуком поселень із співзвучними топонімами. Ще в середині XIX ст. М. Барсов пов’язував Полонинський монастир із с. Полонка в околицях Новгородка тодішньої Мінської губернії [1, с. 164]. Відомий історик Руської Православної Церкви митр. Макарій (Булгаков), висловлював думку, що це могло бути м. Полонне у верхів’ях р. Случ (між Володимиром і Луцьком) [25, с. 171].

Однак, ці гіпотези не здобули визнання в науковому світі. Як слушно зауважує відомий український історик М. Котляр, подібність назв просто ввела М. Барсова в оману [18, с. 322]. Це ж саме, безперечно, можна сказати й щодо припущення митр. Макарія, а також стосовно ще однієї версії, яка з’явилася відносно недавно. Маємо на увазі спробу Л. Махновця пов’язати Полонинський монастир з літописним Полоним (нині м. Полонне Хмельницької обл.). Історик спробував аргументувати таку думку в коментарях до „Літопису Руського” в його ж перекладі [22]. Одностайні з Л. Махновцем і такі дослідники, як С. Панишко [30, с. 176], Петрик [31, с. 85]. Але аргументи Л. Махновця, на нашу думку, непереконаливі з кількох причин. По-перше, жоден із учених, які торкалися цього питання, не ставили під сумнів правильність написання в літописному тексті „в Полониноу”, а Л. Махновець без усяких сумнівів вважає, що це помилка літописців [22, с. 424, 565], і, відповідно, робить редакторську правку: замість „иде в Полониноу” читаємо „*лишов він* (Войшелк. – С.П.) у [город] Полоний” [22, с. 424]. Така редактура видається абсолютно некоректною. По-друге, запропонована локалізація більш ніж сумнівна, якщо зважити й на тогочасні історичні реалії. Як відомо з літопису, перед постригом Войшелк мав зустріч з Данилом і, очевидно, обрав монастир для чернечого життя не без його поради. При цьому слід мати на увазі те, що Войшелк на цей час був уже родичем галицького князя: видав свою сестру за його сина Шварна, став хрещеним батьком Данилового онука – Юрія Львовича. Крім того, іншому Даниловому сину Роману передав у княжіння „*Іоааодоаіуёу ^ Мёіаоа. ё ^ ñгág Воñёіоіёу ё Воёёоáргñёу ё аññ аодоär*” [13, с. 830-831]. Зважаючи на все це, важко, а то й просто неможливо, припустити, щоб Данило рекомендував Войшелку податися у м. Полоне, що лежало в болохівській землі, яка перебувала під безпосередньою владою золотоординських ханів, а тамтешні князі були їх васалами і підтримували крамольних галицьких бояр в їхній боротьбі проти свого князя. У відповідь Данило неодноразово здійснював каральні експедиції в Болохівську землю. Примітно, що особливо жорстокими й руйнівними вони були саме в 1254-1257 рр. [22, с. 416], на які, за літописом, якраз і припадає Войшелкове чернецтво. За таких обставин нереальним виглядає не тільки перебування Войшелка в Полоному, а й саме існування в цей час тут значного монастиря.

Інший напрям пошуків місцезнаходження Полонинського монастиря пов’язаний із карпатським регіоном, у якому здавна побутує термін „полонина”. До карпатської версії схиляються ряд сучасних українських і білоруських істориків, зокрема, М. Котляр [18, с. 322], О. Кравцевич [19] і О. Соколовський [37]. На жаль, у їх працях не йдеться про конкретну локалізацію цієї обителі.

Ще в середині XIX ст. М. Коссак висловив здогад, що Полонинський монастир – це сучасний Угольницький монастир в Мараморощині [17, с. 163]. Зовсім недавно нову спробу пов’язати Полонинський монастир із цими землями зробив В. Монич [28, с. 27]. Але, як зауважують А. Генсьорський [7, с. 66] з приводу припущення М. Коссака і О. Кибинь [15, с. 19] стосовно твердження О. Монича, невідомо, чи взагалі існував тут монастир у XIII ст., та й Мараморощина не належала до володінь Данила, бо підлягала угорському королю Белі IV.

Відкинувши можливість розташування Полонинського монастиря в Закарпатті, А. Генсьорський переконливо довів, що його слід шукати у Східному Прикарпатті: адже, згідно з літописом, шлях Войшелка у Полонинський монастир пролягав з Холма через Галич, а отже, із заходу на схід. Та й найдавніші писемні звістки про полонини, підкреслює дослідник, стосуються саме цього регіону [7, с. 65–66]. При цьому А. Генсьорський посилається на польського історика О. Моргенбесера, який писав: „ті полонини починаються в Угорських горах, тягнуться долиною правого берега Пруту й утворюють кордон між Молдавією і Шипинською землею” [63, с. 21]. То ж слід було сподіватися, що десь тут А. Генсьорський і шукатиме місце загадкової чернечої обителі. Однак, він вирішує це питання на користь Коломийщини, стверджуючи, що Полонинський монастир, найімовірніше, знаходився

поблизу Коломиї в с. Іспас, де колись існувала чернеча обитель [7, с. 66]. Але аргументи на користь такої локалізації виглядають дуже непереконливими. Так, А. Генсьорський чомусь вважає Коломию „найдалі висунутою місцевістю (Галицько-Волинської держави. – С.П.) у підніжжі Східних Карпат” [7, с. 65], але при цьому говорить про більш східну Шипинську землю. Більш того, твердить: „до складу якої входила, між іншим, Коломия” [Там само]. Таке штучне притягування фактів позбавляє „коломиїську” версію А. Генсьорського її доказовості.

Переконливішою виглядає гіпотеза І. Мицька, згідно з якою Полонинський монастир знаходився у Шипинській землі [27, с. 234], хоч дослідник не вказує, де саме. До того ж не знаємо, які обшири цієї „землі” мав на увазі автор, бо з цього приводу є відмінні думки [див.: 26, с. 40]. Незаперечним вважаємо лише те, що Полонинський монастир, слід шукати саме на Буковині. Адже найближчими за часом до звістки про монастир у Полонинах є писемні свідчення саме про буковинські полонини. Цю інформацію знаходимо у польській Хроніці Я. Длугоша [59, с. 1122–1123] та молдавських грамотах кін. XIV ст. [57, с. 7, 13].

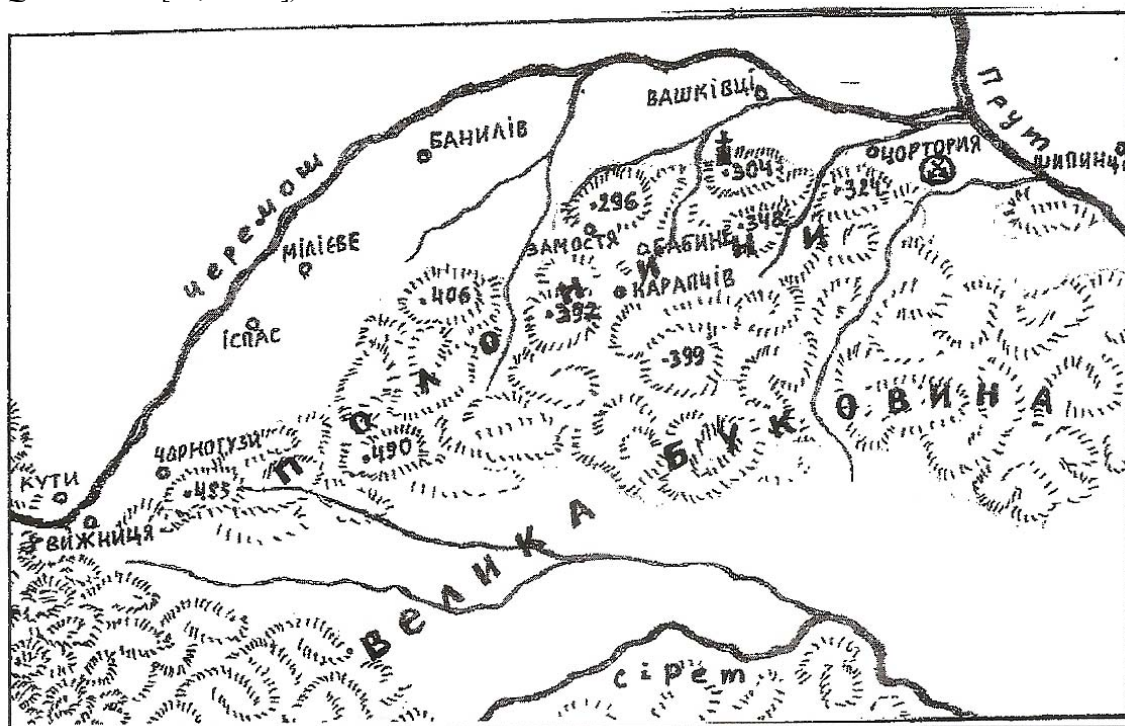
Полонини у праці Длугоша згадуються у зв’язку з військовою експедицією польських загонів до Молдавії у Шипинську землю в 1359 р. на підтримку одного з місцевих державців Стефана у його боротьбі з братом Петром за володіння цією землею. Прямой вказівки на місце полонин Хроніка Длугоша не містить. Традиційно вважається, що вони знаходилися між Снятином і Чернівцями. Але вздовж відомого тракту, що проходив тут, ні крутих високих пагорбів, ні лісових пуц не було. А в повідомленні Длугоша говориться: „Пустельні великі ліси тягнуться вздовж одиноких полонин, які не знають оранки й не обробляються, лежать вони в Шипинській землі; їх, як ми сказали, волохи називають полонинами; польське військо, щоб вийти на рівнину, повинно було пройти повз них” (виділення наше. – С.П.) [59, с. 1123]. Це дає підстави вважати, що польське військо могло переправитися десь у районі сучасної Вишніці через Черемош і рухалося на схід його правобережною терасою, вздовж якої з південного боку простягається пасмо високих пагорбів заввишки до 500м з безлісими вершинами, котрі у Длугоша й названі полонинами. У цих місцях поляки могли почуватися у безпеці, адже надчеремоська долина до самого кінця XV ст. була польською територією. Тільки у квітні 1499 р. на польсько-молдавських переговорах король Польщі Ян Ольбрахт подарував, за словами літописця І. Некулче, голові молдавської делегації логофету І. Тевтулу „такі села на кордоні: Руське Довгопілля, Путилу, Ростокі, Вишніцю, Іспас, Мілісьве, Вилавче, Карапчів, Замостя, Вашківці, Волоку [...]. І кордон був встановлено по ріці Черемош” [69, с. 269]. Ця немолдавська на час походу польського війська територія була зручним плацдармом для нападу, так як її східні межі були на підступах до самих Шипинців. Та й напрям удару мав стати неочікуваним для супротивника. Але, як свідчать літописи, від зрадників із оточення Стефана Петрові вдалося дізнатися про цей маневр поляків і підготувати засідку. Найпридатнішим для цього місцем виглядають околиці с. Чорторії. Тут долина Черемошу звужується і ріка утворює невелику дельту з розгалуженими руслами, що позбавляло суперника простору для маневру. У цій болотистій тіснині, порослій лісом, і могли організувати пастку польським військам загопи Петра. Можливо, що страшнувата назва села Чорторія і є відголоском тих подій.

Польські історики, які торкалися згаданих подій, локалізували „Длугошеві полонини” саме над Черемошем. Зокрема, у О. Чоловського читаємо: „Анексія Казимиром Великим охоплює задністрянське Покуття, тільки спочатку він мав спиратися в цій стороні на якийсь природний кордон. Такий кордон тут утворювали не ріки, а стіна обширних лісових пуц, що вкривали передгір’я Карпат, ці „плонини” Длугоша, відразу за Прутом і Черемошем, які вже в XIV ст. називалися „великою Буковиною” [58, с. 283]. Таку ж думку знаходимо в дослідженнях О. Моргенбесера [62, с. 225; 63, с. 21]. При цьому О. Моргенбесер ідентифікує Длугошеві полонини з полонинами, що фігурують у титулі молдавського господаря Романа І. „Аж до 1500 року полонини були правовим кордоном Молдавії на півночі” [63, с. 21]. З огляду на те, вказує О. Моргенбесер, молдавські воєводи мали в своєму титулі слова: „а poloninis usque ad mare” [Там само].

Саме в титулі молдавського господаря Романа І маємо другу з найдавніших фіксацій лексеми „полонина”. Так, у жалуваній грамоті Іоанишу Хороброму (1392 р.) він величав себе „*aeēēēē ñaioædæ#áiúè iē(ñ)ðè áæè áíú ço ðoiaíú ãoeãoãa oãëããa# çeiēep ioëãããíñēop o(ð) iëaiēih äo iod#* [57, с. 7], а в 1393 р., приносячи васальну присягу королю Польщі, вжив титул: *æēēēē ñaioædæããíúè ãoñioãèíú ço ðoiaí ãoeãoãa çeiēh ioëãããñēoç oð iëaiēíú äo ádeãú iod#* [57, с. 13].

Сакральність цього ороніма підтверджують численні легенди та перекази, історичний контекст яких відносять нас саме в середину XIII ст., часи монголо-татарського нашествия. За легендами, даним-давно і невідомо ким була збудована на Анниній горі невеличка дерев'яна церква. Під час одного з набігів татарин став переслідувати дівчину з села під горою. Та побігла до вершини, де стояла церква, впала на коліна і стала відчайдушно просити у Бога, щоб рідна земля врятувала її від наруги. І коли вороги були вже зовсім близько, сталося диво: враз земля застогнала і розступилася просто під ногами дівчини, прийнявши її у своє лоно. На поверхні залишилася тільки її коса. Розгніваний татарин відтяв косу шаблею і наказав спалити церкву. Вітер розвіяв волосся, і з тих пір на схилах гори росте цілюща шовкова трава, яку в народі називають Аннині коси. Стомлені і розчаровані, турки пішли геть. Люди, повертаючись із лісу до своїх зотлілих хат, ішли через гору і знайшли пасмо зім'ятого волосся і на кам'яній брилі викарбували букву „А”. Інші, які поверталися, знайшли цей камінь, і хтось написав: „Тут запалася дівчина Анна під землю”. На знак цього дива християни насипали тут могилу і звели кам'яний хрест, а саму гору назвали Анниною. Ця оповита ореолом святості гора була об'єктом народного паломництва впродовж століть, навіть в часи воєвничого атеїзму, коли, крім хреста, там не було жодної християнської споруди.

Віштовхуючись від цих топонімічних і легендарних свідчень, можемо припустити, що саме у цій затишній місцині, далекої від мирської марноти і місць бурхливих історичних подій, що потрясли в той час руські землі, і міг знаходитися Полонинський монастир. Цілком ймовірно, що цією чернечою обителлю особисто опікувався сам князь Данило. Адже коли Войшелк із благословення свого наставника Григорія вирішив здійснити паломництво на Афон, Данило, дізнавшись про це, звернувся до угорського короля посприяти Войшелкові у переході через Угорщину (*è iaèäg giq èodoëi iqöi q èodoë# Qäodiiëoäo* [13, с. 830]).

✝ - Аннина гора. Ймовірне місце Полонинського монастиря

⊗ - Ймовірне місце битви 1359 р. між польським і молдавським військами

У контексті сказаного привертає увагу і постать самого ігумена монастиря – Григорія. Літописець не подає про нього якихось певних відомостей, тільки відгукується про Григорія як про непересічну постать серед тогочасного кліру: *дèäodhè æe ä#ogöi ÷èèüi ñöi. äèöäoæg ig äqägöi igdgä ièü è iè io igüi ig äqägöi* [13, с. 859]. За що ж старець удостоївся від літописця такої похвали? На жаль, літопис не дає на це відповіді. Можемо лише припустити, що за подвижництво на літературній ниві. Адже книгописання вважалося милою Богові справою. Християнська релігія

грунтувалася на Святому Письмі, зафіксованому в книгах, а це передбачало особливу пошану до них і до їх творців.

Здогад про те, що Григорій Полонинський був книжником, знаходимо в роботі І. Мицька. Дослідник вважає, що ігумен Полонинського монастиря є історичною особою – це єпископ Григорій Білгородський (з містечка Білгород під Києвом), відомий як автор трактатів-повчань „О пьянстве” і „К попам” [27, с. 234]. Ці твори виявив О. Соболевський і атрибував їх згаданому єпископу [39]. На думку І. Мицька, єп. Григорій після монголо-татарської навали перебрався з Київщини в Галицьке князівство і на терені пізнішої Шипинської землі заснував монастир „в Полонині” [27, с. 234]. Таке припущення цілком ймовірне, бо після розорення татаро-монголами Києва тамтешні священники могли шукати притулку у безпечніших західних землях.

Водночас, можлива й інша версія. Ще А. Генсьорський зауважив: „Спираючись на те, що князь Войшелк після трирічного перебування у Григорія пішов на Афон, можна доводити, що й сам Григорій був певний час на Афоні. Григорій, під немалим впливом якого знаходився Войшелк, очевидно, і порадив йому відвідати Афон. А в Григорія не виникла б така думка, якби він сам колись не перебував на Афоні” [7, с. 64]. З цим солідарний івано-франківський історик І. Коваль: „Є підстави вважати, що правду чернечого життя він (Григорій. – С.П.) освоїв на Афоні, бо ж саме туди, за його благословенням, був направлений для духовного вдосконалення князь Войшелк” [16].

Гадаємо, на Афоні Григорій і міг прилучитися до книжної справи та набути досвіду літературної діяльності. Львівський науковець С. Боньковська вважає: подорож Войшелка на Афон є свідченням того, що монастир Григорія „мав безпосередні зв'язки із „Святою Горою”, тобто Афоном – центром східновізантійської християнської церкви на Балканському півострові” [3, с. 5]. І зносини ці, вважаємо, не обмежувалися лише відвідуванням святих місць. Завдяки цим зв'язкам звідти могла надходити література, де її копіювали місцеві писарі.

Це виглядає переконливо, якщо зважити на слова І. Ягича, який писав, що християнська література йшла з Болгарії на Русь двома шляхами. Перший – офіційний – прямував з Константинополя, по Причорномор'ю, Дніпром на Київ. Другий – неофіційний – йшов через нинішні Угорщину, Румунію, Молдову, Буковину й Галичину. Цей другий шлях давав більшого простору для культурної адаптації. [53, с. 72–75]. Близьку до цієї думку знаходимо в О. Соболевського, який говорить про часті подорожі русинів до Болгарії, серед яких могли бути книжники, що „займалися переписуванням книг, вносячи до текстів особливості своєї змішаної мови” [40, с. 10], які вчений відзначає у Євсевієвому та Софійському Євангеліях. Особливо вартим уваги вважаємо зауваження О. Соболевського про помітну фонетико-орфографічну подібність згаданих церковних кодексів із ранньою писемністю Молдавії. „ Їх особливості, підкреслює вчений, є частими і в молдавських пам'ятках” [Там само].

Цілком можливо, що невідомі писарі грамот перших молдавських господарів якраз і були із середовища ченців Полонинського монастиря. Очевидно, через польсько-молдавські війни, що точилися за Покуття з кін. XIV ст., монастир був поруйнований або просто занепав, а монахи перебралися в південнобуковинські землі, церкви якої до 1400 р. офіційно підлягали Галицькій митрополії. Відтак стає зрозуміло, чому в молдавській писемності, в т. ч. й церковно-релігійного змісту, так багато українських рис із помітними буковинськими говірковими елементами.

Література

1. Барсов Н. П. Материалы для историко-географического словаря России / Н. П. Барсов. – Вильна : Тип. А. Сыркина, 1865. – VIII+220 с.
2. Бернштейн С. Б. Разыскания в области болгарской исторической диалектологии / Самуил Борисович Бернштейн. – М. : Изд-во АН СССР, 1948. – Т. 1: Язык валашских грамот XIV-XV веков. – 1948. – 378 с.
3. Боньковська С. Гуцульські народні хрести / Софія Боньковська // Наше життя [Our life]. – Нью-Йорк. – Січень, 1997. – Рік LIII. – Ч. 1. – С. 2–6.
4. Владимиров П. В. Обзор южно-русских и западно-русских памятников письменности от XI до XVII ст. / П. В. Владимиров. // ЧИОНЛ. – 1890. – Кн. 4. – С. 101–139.
5. Возний І. Поселення X–XIV ст. у межиріччі Верхнього Сирету та Середнього Дністра. Частина І. Укріплені поселення та давньоруські міста / І. Возний. – Чернівці : Золоті литаври, 2005. – 256 с.

6. Возный И. П. Классификация городищ X – XIV вв. Северной Буковины за планировкой оборонительных сооружений / И. П. Возный, А. В. Федорук // *Materiały VII Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji „Wschodnie partnerstwo 2011” (7 -15 września 2011 roku) – Volume 4. – Przemysł: Nauka i studia, 2011. – S. 75–81.*
7. Генсьорський А. І. Галицько-волинський літопис (процес складання, редакції і редактори) / Генсьорський Антін Іванович. – Київ : Вид-во АН УРСР, 1958. – 104 с.
8. Головацкий Я. Карпатская Русь / Яков Головацкий // *Славянский Сборник. – Т. 1. – СПб, 1875. – С. 1–30.*
9. Дурново Н. Н. Введение в историю русского языка/ Подг. текста, предисл., комм. и ред. Л. Л. Касаткина и Т. С. Сумниковой / Дурново Н.Н. – М. : Наука, 1969. – 295 с.
10. Запаско Я. П. Пам'ятки книжкового мистецтва: Українська рукописна книга / Я. П. Запаско. – Львів, 1995. – 478 с.
11. Золтан А. Западнорусская лексика в великоруських произведениях о Флорентийском соборе / Андраш Золтан // *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae. – Т. 31, f. 3–4. – Budapest, 1985. – 245–262.*
12. Иллич-Свитыч В. М. Лексический комментарий к карпатской миграции славян (Географический ландшафт) / В. М. Иллич-Свитыч // *Известия Академии Наук СССР. Отделение литературы и языка. – М., 1960. – Том XIX. – Вып. 3. – С. 222–232.*
13. Ипатьевская летопись // Полное собрание русских летописей. – Т. 2. – 2-е изд. / Под ред. А. А. Шахматова. – СПб., 1908. – XVI с. – 938 стлб. – 87 с.
14. Карский Е. Ф. Очерк славянской кирилловской палеографии / Е. Ф. Карский. – Варшава, 1901. – XIV+518 с.
15. Кибинь А. С. Литовский князь и индийский царевич: в поисках сходства (история о Войшелке) / А. С. Кибинь // *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana. – 2011. № 2 (10). Июль–Декабрь. – С. 11–28.*
16. Коваль І. Скито-Манявський код, який не розшифрував Ярослав Пастернак / Ігор Коваль. – Режим доступу: <http://pravoslavia.if.ua/Публікації/Статті-та-інтерв'ю/157-C>.
17. Коссак М. Шематизм провінції Св[ятого] Спасителя Чина св[ятого] Василя Великого в Галиції / М.Н. Коссак. – Львів: Тип. Ставропиг. Ін-та, 1867. – 352 с.
18. Котляр М. Ф. Галицько-Волинська летопись: текст, комментарий, исследование / Мыкола Федоровыч Котляр, Андрий Наврылович Плахонин. – СПб. : Алетей, 2005. – 421, [1] с.: ил.
19. Краўцэвіч А. К. Войшалк (1264–1267). Інтелігент на троне (2008) / Краўцэвіч А. К. – Режим доступу: www/pawet.net/library/history/bel_history/kraucewicz/29/
20. Крымский А. Украинская грамматика / А. Крымский. – Москва, 1907. – Т. I. – 544 с.
21. Кримський А. Українська мова, звідкіля вона взялася і як розвивалася // Шахматов О., Кримський А. Нариси з історії української мови та хрестоматія з пам'ятників письменської староукраїнщини XI–XVIII вв. – К., 1922. – С. 87–128.
22. Літопис Руський /Пер. з давньорус. Л. Є. Махновця; Відп. ред. О. В. Мишанич. – К. : Дніпро, 1989. – XVI+591 с.
23. Логвин Г. Н. Белокаменный храм XII века в Васильеве / Г. Н. Логвин, Б. А. Тимошук // *Памятники культуры СССР: исследования и реставрация. – М. : Наука, 1961. – Вып. 3. – С. 37–50.*
24. Любашенко В. Церковні рукописи Галицько-Волинської Русі XII-XIV століть: спроба узагальнення / Вікторія Любашенко // *Княжа доба: історія і культура / [відп. ред. В. Александрович]. – Львів, 2011. – Вып. 4 – С. 65–99; Вып. 5. – С. 73–115.*
25. Макарий, митр. История Русской Церкви (в период домонгольский). – Кн. I. – Т. IV. / Макарий (Булгаков), митр. - СПб, 1886. – VIII+388 с.
26. Масан О. Міжнародні аспекти утворення і формування Молдавського князівства до кінця XIV ст. / Олександр Масан // *Русин. – 2010. – № 2. – С. 38–48.*
27. Мицько І. З. Монастирі / І. З. Мицько // *Історія української культури: В 5-ти т. – Т. 2 : Українська культура XIII – першої половини XVII століть. – Київ, 2001. – С. 230–236.*
28. Мониц О. Заневський монастир в Полонинах: Нариси з історії Угольського та Углянського монастирів / Мониц Олександр. – Ужгород: ВАТ „Патент”, 2009. – 328 с, іл.
29. Мурзаев Э. М. Словарь народных географических терминов / Мурзаев Э. М. – М. : Мысль, 1984. – 654 с., ил. (3878 сл. ст.).
30. Панишко С. До проблеми локалізації давньоруського Угровська / С. Панишко // *Київська старовина. – 1997. – № 5. – С. 168–177.*
31. Петрик А. Бояри та церква Галичини й Волині крізь призму літописних та археологічних досліджень / Андрій Петрик // *Дрогобицький краєзнавчий збірник / Ред. кол. Л. Тимошенко (голов. ред.), Л. Винар, Л. Зашкільняк та ін. – Вып. VII. – Дрогобич : Коло, 2003. – С. 80–102.*

32. Пивоваров С. В. Историчний розвиток населення межиріччя Верхнього Пруту та Середнього Дністра в XI – першій половині XIII ст. : автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.01 / С. В. Пивоваров; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2007. – 32 с.
33. Пивоваров С. В. Літописний Василів у Середньому Подністров'ї / С. В. Пивоваров // Середньовічна Європа: погляд з кінця XX ст. – Чернівці : Золоті литаври. – С. 216–221.
34. Пивоваров С. В. Середньовічне населення межиріччя Верхнього Пруту та Середнього Дністра (XI – перша половина XIII ст.) : Монографія / С. В. Пивоваров. – Чернівці : Зелена Буковина, 2006. – 300 с.
35. Рідуш Б. Т. Печерні монастирі Буковини / Б. Т. Рідуш // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології: Збірник наукових праць ЧДУ. – Чернівці, 1997. – Вип.3. – С. 108–111.
36. Романски С. М. Българскаѣта книжина в Ромъния и едно нейно произведение / Стоян Маринов Романски // Известия на Семинара по славянска филология. I. – София, 1905. – С. 1–100.
37. Сакалоўскі А. Дыпламат, палітык, манах – Вялікі Князь Войшалк (2012) / Аляксандр А. Сакалоўскі. – Режим доступу: <http://borisov-spas.com/pravoslavny-e-stat-i/dyplamat-palityk-manax-vyaliki-knyaz-vojshalk.html>
38. Смокина Н. П. Вновь найденный фрагмент древнего Евангелия / Смокина Н. П., Смокина Н. Н. // Изучение русского языка и источниковедение. – М. : Наука, 1969. – С. 68–79.
39. Соболевский А. И. Два русских поучения с именем Григория / А. И. Соболевский // ИОРЯС. – Т. 12. – Кн. 1. – 1907. – С. 250–262.
40. Соболевский А. И. Две замечательные рукописи XIII века / А.И. Соболевский // Чтения в Историческом Обществе Нестора-летописца. – Кн. 12. – К., 1898. – Прибавления. – С. 3–11.
41. Соболевский А. И. Лекции по истории русского языка. Изд. 3-е, с изм. и доп. / А. И. Соболевский. – М., 1903. – IV + 303 с.
42. Стати В. История Молдовы / Василе Стати. – Кишинёв : Tipografia Centrală, 2002. – 480 с.
43. Тимошук Б. О. Василів – місто Галицької Русі / Б. О. Тимошук. – Чернівці : Прут, 1993. – 28 с.
44. Тимошук Б. О. Давньоруська Буковина (X – перша половина XIV ст.) / Б. О. Тимошук. – К. : Наук. думка, 1982. – 206 с.
45. Тимошук Б. А. Древнерусские города Серверной Буковины / Б. А. Тимошук // Древнерусские города. – М. : Наука, 1981. – С. 116–136.
46. Тимошук Б. А. Исчезнувшие города Буковины / Б. А. Тимошук // Вопросы истории. – 1964. – № 5. – С. 213–217.
47. Толстой Н. И. Некоторые проблемы сравнительной славянской семасиологии / Н. И. Толстой // Славянское языкознание. VI Международный съезд славистов (Прага, авг. 1968 г.). Доклады советской делегации. М., 1968. – С. 339–365.
48. Толстой Н. И. Славянская географическая терминология. Семасиологические этюды / Н. И. Толстой. – М. : Наука, 1969. – 263 с.
49. Фрис В. Галицько-Волинська книга XIII ст. / В. Фрис // Княжа доба: історія і культура. – Львів, 2007. – Вип. 1. – С. 211–232.
50. Чеховський І. Священна гора // Довідник з історії України : в 3-х т / І. З. Підкова, Р. М. Шуст. – Т. 3: Р-Я. – К. : Генеза, 1999. – С. 2.
51. Чучко М. К. Православні культові споруди Буковини: Дерев'яні церкви та дзвіниці середини XIV – початку XX століть / М. К. Чучко. – Чернівці : Букрек, 2011. – 188 с., іл.
52. Шевельов Ю. Исторична фонологія української мови / Ю. Шевельов. – Харків : Акта, 2002. – 1054 с.
53. Ягич И. В. Четыре критико-палеографические статьи. Приложение к Отчету о присуждении 18-й Ломоносовской премии за 1883 г./ И. В. Ягич // Сборник ОРЯС. – Т. 33. – № 2. – СПб., 1884. – С. 1–191.
54. Яцимирский А. И. Из истории славянской письменности Молдавии и Валахии XV–XVII вв. / А. И. Яцимирский // Памятники древней письменности и искусства. – СПб, 1906. – 7 + CXVIII + 160 с.
55. Яцимирский А. И. Славянские и русские рукописи румынских библиотек / А. И. Яцимирский. – СПб, 1905. – XL+ 965 с.
56. Ciobanu T. Io Roman voievod (2005) / Tiberiu Ciobanu. – Режим доступу: <http://www.agero-stuttgart.de/REVISTA-AGERO/ISTORIE/Roman%20Voievod%20de%20Tiberiu%20Ciobanu.htm>;
57. Constăchescu M. Documentele moldovenesti înainte de Ștefan cel Mare / M. Constăchescu. – Iași. – 1931. – Vol. 1. – XXXV, 557 p.; 1932. – Vol. 2. – XXV, 956 p.
58. Czołowski A, Początki Mołdawii i wyprawa Kazimierza Wielkiego r. 1359 / A. Czołowski // Kwartalnik historyczny. Organ Towarzystwa historycznego- Lwow, 1890. – S. 258–285.
59. Długosi I. Historiae poloniae libri XIII / Ioannis Długosi. – Leipzig, 1711. – Т. I, col. 1122–1124.
60. Kaindl R. F. Beiträge zur Volkskunde des Ostkarpathengebietes / Raimund Fr. Kaindl // Zeitschrift für österreichische Volkskunde. – VIII. Jahrgang 1902. – III–IV Heft. – Wien, 1902. – S. 118–131.

61. Melchisedec, episc. Cronica Romanului și a Episcopiei de Roman. – 2 vol. / episcopul Melchisedec Ștefănescu. – București, 1875. – Vol. II. – VI + 239 p.
62. Morgenbesser A. Polska i Multany / Morgenbesser Aleksander // Przewodnik Naukowy i Literacki. – 1874. – Tom 2. – S. 219–240.
63. Morgenbesser A. Przyczynek do dziejów Mołdawii od założenia państwa aż do wygaśnięcia dynastii Dragosza / Morgenbesser Aleksander. – Lwów, Nakładem autora, 1892. – 115 s.
64. Nistor I. Istoria Românilor. – Vol. I / Ion I. Nistor. – București : Editura Biblioteca Bucureștilor, 2002. – 662 p.
65. Nistor I. Lucius Aprobianus – eroul Țării Șipenițului / Ion I. Nistor // Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice. – Seria III. – T. XXIII. – 1940–1941. – P. 133–176.
66. Panaitescu P. P. Din istoria luptei pentru independența Moldovei în veacul al XIV–lea. Primele lupte pentru independența ale Țărilor Romane / P. P. Panaitescu // Studii Revista de Istorie. – № 4. – 1956. – Anul IX. – Editura Academie R.P.R. – P. 95–116.
67. Rezachevici C. Cronologia critică a domnilor – din Țara Românească și Moldova a. 1324–1881. I. Secolele XIV–XVI / Constantin Rezachevici. – București : Editura Enciclopedica. – 2001. – 864 p.
68. Rezachevici C. Istoria popoarelor vecine și neamul românesc on Evul Mediu / Constantin Rezachevici. – București : Albatros, 1998. – 593 p.
69. Ureche G. Letopisetul Țării Moldovei...: Cronici [Ingr. Textelor, 18. glosar și indici de Tatiana Celac] / Ureche G., Costin M., Neculce I. – Chișineu: Huperion, 1990. – 638 p.